

Anne Moestue (red.)

Mitt 1950-tall

Fra svarene på spørreliste nr. 223

Julehilsen 2008

Omslag og layout: Eli Irene Johnsen Chang, NEG
Trykt ved Aktiv Trykk AS
ISBN 82-91161-35-6
ISSN 1500-0966

Mitt 1950-tall

En av spørrelistene vi sendte ut i 2008 kalte vi ”Mitt 1950-tall”.

Vi i NEG er alltid spente når svarene begynner å renne inn – og denne gangen ble vi heller ikke skuffet. Det er et utrolig innholdsrikt og spennende materiale dere har sendt oss. Spesielt ble jo selvsagt Ann Helene og Anne svært oppslukt denne gangen. Vi er begge født tidlig på 1940-tallet, og hadde følgelig vår barndom og ungdom nettopp på 1950-tallet. Vi har mimret og nikkert på hodene og ledd og grått med dere mens vi har lest. Svarene har angått oss på en veldig nær måte, fordi de skildrer tiåret da vi vokste opp. Ann Helene i Svolve. Anne i Oslo.

Å velge ut bidragene til denne julehilsenen har ikke vært lett. Det har nesten blitt til at vi måtte ”trekke lodd”! Fortellingene om 1950-tallet kommer fra alle deler av landet, fra byer og fra avsides bygder. De handler om minner fra barndom, ungdomstid og voksenliv. De forteller om mulighetene og begrensningene den enkelte møtte i dette tiåret. Og spennende har det vært å se de ulike måtene dere har angrepet oppgaven på! Mange har tatt utgangspunkt i de rammevilkårene folk hadde å forholde seg til i etterkrigs-Norge: optimisme og muligheter, men også kontroll og rasjonering. Andre har tatt utgangspunkt i sin egen livshistorie og fulgt egenopplevelsene tett på. Enkelte har beskrevet en slags ”vandring” gjennom byen eller bygda. Vi møter mange ulike utgangspunkt, mange ulike erfaringer, mange livsfaser – men allikevel: Det klinger en tone gjennom dette tiåret som alle vi som ”var der” kjenner oss igjen i. Materialet fanger en stemning og setter ord på ”tidsånden” – nettopp fordi det består av så mange stemmer.

Utdragene av svar som presenteres i det følgende er selvsagt bare noen små smakebiter fra et stort og innholdsrikt materiale. Vi lar utvalget representere dere alle: Takk til hver og en!

”De lykkelige 1950-årene”?

”For noen år siden leste jeg betegnelsen ”De lykkelige 1950-årene”. Jeg stusset ved det, hadde aldri tenkt på dette tiåret som spesielt lykkelig. Hvorfor ble betegnelsen brukt? Var det nostalgi eller hadde det en reell årsak? Når jeg ser tilbake ser jeg noe som dominerte denne perioden. Vi hadde et klart samlende mål. Vi ville og måtte produsere og bygge opp det som var revet ned og ødelagt, først av depresjon, og senere av krig. Vi så at vi greide å arbeide oss framover, innsatsen nyttet.

Hvis dette kan kalles lykke, forstår jeg betegnelsen.”

Kvinnen som har skrevet dette var 25 år i 1950. Hun er bondekvinne, og bor i Vestfold. Hun har sendt oss en lang fortelling om hva det innebar å være ung, å satse all tid og alle krefter på gårdsbruket. Hun avslutter sin beretning slik: "Av uttrykk fra dette tiåret husker jeg *investeringer, rasjonalisering* og "*flukt fra landsbygda*". Det siste likte jeg ikke, syntes det smakte av noe tåredryppende. Det ble skrevet artikler og bøker i den ånden. Jeg opplevde tida som strevsom og krevende, også positiv, omstillingen falt sammen med perioden vi skulle bygge opp næring og familie. Vi var kanskje heldige?"

En kvinne som er født i 1939 og vokst opp i Finmark skriver:

"Når jeg tenker tilbake på femtiårene, så synes jeg det var vekst og gode framtidssdrømmer. Folk flest fikk bedre råd og det ble lettere å få utdanning. Det var en god optimisme, og alle hjalp hverandre, det var mye som skulle ordnes etter krigen og alle var interessert i å få samfunnet på beina igjen.

Husker når det ble slutt på rasjoneringskort. Mor sa en ble liksom så mye friere når de kortene forsvant. Alt som bandt en til krigen og den brente jord var som en byrde, og nå ble mer og mer kastet av.

Etter hvert som velstanden økte der nord, ble folk mer opptatt av goder som fantes andre steder. Kanskje vi ble litt mer grådige?

Stedet gikk fra å være et "brakkested" til å bli et velfungerende fiskevær. Det ble nye offentlige hus, kirke, skole og sykestue med egen fødeavdeling og skadestue. Mange sykepleiere tok pliktåret sitt der nord og flere danske sykepleiere ble der et år eller to.

I ettertid ser jeg at det fungerte godt, allikevel var vel helsestellet på enkelte områder heller primitivt, men var en syk fikk en plass på den lokale rødekorssykestuen omtrent på dagen. Legen kom hjem til oss når vi var syke, vi syns vi hadde gode rammer rundt livene våre.

Fiskeflåten ble større og bedre, fremmede fiskere kom nordover om våren, så det var et yrende liv. Senere begynte nedgangen – men det er en annen historie."

Minnene - erindringen

For 8 år siden – i anledning av år 2000 – ba vi våre medarbeidere om å sende oss sine tanker om fremtiden. Ved å lese gjennom svarene så vi klart hvor viktig vår egen historie – fortellingen om oss selv – er for tankene og drømmene vi har om dagen i dag og om fremtiden. "Vi trekker fortiden som en hale etter oss inn i fremtiden", skrev en av våre medarbeidere til oss. "Vi er lenket til nåtiden med hver våre historiske haler å drasse på. En usynlig navlestreng går direkte tilbake til våre fedre og mødre".

De "historiske halene", dem henter vi alle frem når vi hengir oss til den tankeprosessen det er å *erindre*. Å hente frem minner kan være en strevsom prosess. Det gode og det vonde, det lette og det vanskelige, hver enkelt liv rommer

det hele. Sett i tilbakeblikk får hendelser og opplevelser forklaringsverdi for hvordan livet videre ble. Å skrive om dette spesielle tiåret, som ligger så langt tilbake i tid og som rommer viktige ungdomsår, har inspirert mange til å gjøre en slags oppsummering. En viktig periode for Norge. En viktig periode for den enkelte – for meg. *Mitt 50-tall*:

”Når eg ser tilbake på dessi 10 åri, så er truleg dette den viktugaste, den mest grunnleggjande tid i mitt liv, kanskje. Me var gift nett før 1950, og var no i ferd med å planleggja og byggja vår eigen heim,” skriver en mann fra Hardanger.

En kvinne fra Troms skriver:

”Helt i begynnelsen av dette tiåret, nemlig 13. februar 1950, fylte jeg 7 år – og like etter at årtiet var over ble jeg altså 17. I løpet av dette tiåret utviklet jeg meg fra å være barn til å bli tenåring og ungdom – og som 17-åring regna jeg meg som voksen, dog ikke myndig i lovens forstand – det ble en da ikke før en fylte 21 år.

Årene fra 1950 til 1960 står for meg i en egen glans – jeg tror det må være det årtiet i mitt liv jeg husker best og det årtiet jeg tror har hatt mest å si for hva slags menneske jeg utviklet meg til å bli (bortsett fra det første leveåret, da!) Det er liksom ”alt” skjedde disse årene – både for min person og i samfunnet for øvrig.

Når jeg lukker øynene og tenker tilbake på denne tida, står årene i et eget lys: Somrene har aldri vært så solfylte og herlige, vintrene så gnistrende kalde – med måneskinn som fikk snøkrystallene til å glitre – vårene så utrolig spennende, og høstene så vakre med alle sine farger, sin klare luft og med ro og en snev av melankoli i dagene.”

En kvinne som vokste opp i Møre og Romsdal åpner sin fortelling slik:

”Dette var en festlig oppgave, var min reaksjon da brevet kom. Dette må jeg da kunne skrive noe om, tenkte jeg. Årene mellom 10 år og 20 år er jo viktige på mange måter i et menneskeliv. Slik også i mitt liv. Rikt på godt og vondt. Heldigvis er det en slags mekanisme som gjør at det er de gode minnene som ligger fremst i bevisstheten min. Men hvordan var 1950-årene egentlig? Jeg noterte på en kladd mange stikkord. Kikket i fotoalbum. Men så glapp det litt. Det er jo så uendelig mye en kan skrive om, så frimodigheten visnet bort mens oppgaven vokste meg over hodet. Og kalenderen fortsatte ubønnhørlig å sende nye dager til oss. Mye annet arbeid gikk foran. Men nå tenkte jeg at det kanskje ikke er for sent å sende noen tanker om dette store temaet, selv om jeg har somlet fælt.”

Hun som skriver dette har – da det kom til stykket – sendt oss 27 sider om sitt 50-tall. Hun skildrer livet slik det var for henne og hennes familie, en familie som på mange måter var preget av etterkrigstidens bekymringer: smertefulle ettervirkninger etter krigen, polio, gjeld og pengesorger. Hun skildrer livet hjem-

me og ute, praktiske forhold, arbeid og lek, ønsker og drømmer. Ikke minst setter hun ord på sorger og gleder, følelser som et menneskeliv jo alltid inneholder: ”Året 1950: Jeg fylte 10 år den sommeren. Blyg var jeg. Følte meg lubben og lite verd. En venninne fortalte meg en dag foran speilet at jeg var ikke pen, jeg var for tjukk, håret mitt var helt glatt uten fall, det var ikke mørkt og ikke blondt, bare trist, jeg sang ikke skikkelig bra (hennes familie var veldig dyktige sangere) og alt var det noe å utsette på. Det eneste som var fint hos meg var mine lange øyevipper. I min naivitet tok jeg det som bibelens ord. Hun var to år eldre enn meg. Jeg trodde på det hun sa. Det var nok sannheten om meg. Selvtillit var et ukjent begrep. Det var andre i familien som trengte oppmerksomhet mer enn meg. Pappa sine helseproblemer etter flere år i krigsfangenskap med tortur og påførte skader, var det som tok størst rom. Hans mange og lange sykehusopphold. Og trang økonomi. Det var dyrt med medisiner og reiser og institusjonsopphold, skjønte jeg. Trygdesystemet var ikke som nå. Broren min hadde hatt polio, men ble ikke lammet, bare voldsomt svekket muskulatur. Mamma som jobbet alt hun kunne for å få endene til å møtes. Gjeld på huset var tyngende. Hun måtte være veldig nøye med husholdningsbudsjettet.”

”Vi hadde en kjempeopplevelse sommeren 1950. Jeg fylte 10 år på den tida. Grytidlig en junimorgen var det mengder av sommerfugler i magen. Jeg sto i døra og skulle si fra når drosjen viste seg. Og så begynte eventyret. Min mors gode ungdomsvenninne var gift med en drosjeeier, jeg passet deres sønn et par år, og nå hadde vi fått tilbud om å bli med til Nord-Norge der mamma og venninnen kom fra.”

Etter en opplevelserik tur kommer de frem til besteforeldrenes gård:

” Dette var selve barndommens paradisi. Gårdsbruk. Melking i sommerfjøsen. Trække kjempelass med tørrhøy. Samle høymuler ut av det nedslåtte gresset for 1 øre stykke. Ligge høyt oppe på tørrhøylasset og klamre seg fast når hesten dro det hjem over humpete vei. Hyggelige høner og kyllinger som sparket og småklukket i tunet. Fisketur i robåten. Markjordbær med en fløteskvett på. Blåbær på strå. Tantes herlige mørlefser til kaffen. Tebrød. Duften av mengder ville blomster. Lek med kongler og skjell i vår egen lille bondegård på varme mosekledde berg. Lukten av solsvidde moserabber. Bading på langgrunna nedenfor huset. Timer i lek i fjæra i flo eller fjæra. Våkne til lyden av terner og måker. Sitte på ryggen til Svarten når den skulle til havnehagen. Kos og omsorg fra slekta. Den spesielle gode krydrede duften på bestemors spiskammers. Roturer. Grave etter fjæremark som vi fant på langgrunna i fjæra. Sol og varme. Det var visst en spesielt varm og fin sommer også.

Og så kom pappa også på ferie fra et sykehusopphold. Jeg glemmer ikke bestefar og pappa som satt på den svære tømmerstokken i dype og fine samtaler i lange perioder. Utemøbler var et ukjent behov for oss da. Men kaffe og mat på

en duk på tørre bakken, og med et pledd å sitte på, var veldig koselig. Å ligge på tørr-rabbene og kjenne den skjønnelukka av sol og vekster og dikte bilder av skyformasjonene – ja det var maks. Sommeren var lang, varm og herlig.”

Lyden av 1950-tallet

Høner som klukker, våkne til lyden av terner og måker. Mange skildrer nettopp minnenes *sanselighet*, på den ene eller annen måte.

En mann fra Møre og Romsdal, som er født i 1938, skriver:

”Først på 50-talet levde vi i ei heller stille verd. Berre av og til før ein bil etter bygdevegen. Bussar og lastebilar bråkte mykje, særleg i motbakkane, men det var så langt mellom dei at lyden av brummande og pinte motorar kjendest meir som ei god oppleving og avveksling enn som sjenerande forstyrning. Den evigvarande støyen frå trafikk i stor fart på breie vegar slapp vi unna. Kva høyrde vi då? Jau, folk som snakka, flira og ropte, ungar i leik og krangel, kyr som rauta, hestar som vrinska og fjerta, kaklande høner som spankulerte rundt husa og skeit full tuna, og hanegal om morgonen. Vi høyrde elva i dalbotnen, vinden i trea, folk på hi sida dalen som slo med slegge på ein stein i åkeren, hammarslaga frå snikkarane som reiste ny låve, mannfolk som kommanderte hesten, kneppinga frå slåmaskinar. I sentrum fanst fleire bilar, men ingen jamn støy, ingen natttrafikk. Klokkeklangen frå kyrkjetårnet og songen frå gravferdsfølgja nådde opp til oss. Stor høgtid fylte meg når jul og påske vart ringt inn med begge klokkene i bruk. Dei tolv tunge slaga som varsla nytt år, låg det stort alvor i. Klokkene song om livet som gjekk, om døden, om Gud som ville møte meg. I nærleiken av fabrikkane høyrde ein maskinar som larma, vifter som susa, og sirener som signaliserte middagspause eller slutt på arbeidsdagen. Båtane varsla med faste fløytesignal at dei nærma seg kaia eller skulle fare sin veg ut fjorden. Vinsjar bråka litt ved lossing og lasting. Reketrålararen og andre skøyter dunka ved kaia. Taljer skreik på ”bruket” når dei heiste varer opp og ned mellom etasjane. Måsar kjefta opp kvarandre medan dei baksa i sjøen og sloss om same godbiten eller heldt konsert på kaiustaket.”

- og luktene:

”Så seint som 1955 innførte kommunestyret påbode renovasjon, men berre i sentrum. Sjøpeltømmingsplassen var ei skråning ned mot sjøen. Mykje skrot rak av garde med floa. Det vart ikkje fylt masse over søppelet, og heile dungen levde, med kravlande rotter nede i rasket og flaksande måser over – alle på jakt etter ein godbit. Av og til brann dungen. Resultat: Gyseleg røyk og stank. Det å brenne skrot var forresten heilt normalt. Det rauk frå alle hagar og gardar innimellom. Eg sjølv fungerte som fyrbøtar heime og brende alt frå forsarva møblar til aviser og kjøkkenavfall før renovasjon var etablert, og brende alt papir lenge

etterpå. Folk hadde tungt for å legge om vanane, og syndarane var mange. ”Folk kastar rask i elvane. Dei flyt av tomkasser, sekker, filler og daude kattar”, klaga ein mann til lokalavisa i 1958. ”Eller så hiv dei rasket på sjøen så strendene blir stygge. Dessuten er gatene ei varemesse av skit og søppel.” Slik var det. Miljøtenkinga vår måtte vere lite utvikla. Likevel syntest eg bygda låg der som eit paradisi, veldig vakker, kransa av storslagne fjell. Enno aua det av laks i elva og fjorden og det krydde av fugl og smådyr i skog og mark. Nisene velta seg i bølgen. Verken eg eller andre kunne tenke oss at elva nokre tiår seinare skulle bli laksetom, og at elvemuslingane, kongeørna og det meste av spetter, rovfugl og ugler ville forsvinne.”

Ren og pen!

Ikke bare omgivelsene, men også det personlige renhold stiltes i 1950-årene overfor andre utfordringer enn dem vi har å hankes med i dag. Følgende fornøyelige beretning er skrevet av en mann fra Sandnes – han er født i 1944: ”Mange hjem i vår bydel hadde fått lagt inn vannklosett, men var fortsatt uten badekar. Skulle det bades hjemme ble det fyrst opp i vaskekjelleren. Den store vaskegryta som var vanlig i alle kjellere på den tiden ble fylt med vann. Når vannet i gryta begynte å nærme seg kokepunktet ble stampen eller vaskebaljene fylte opp og blandet med kaldt vann fra kranen slik at det gikk an å bade i for både liten og stor. Dette skjedde som regel på lørdagen etter arbeidstid, men før barnetimen. *Laurdag* er jo en gammel tradisjonsrik dag.

Alternativet på 1950-tallet var å benytte kommunens folkebad der renselsesprosessen var priset til kr 1,50 inklusive såpe og håndkle.

Vi går inn i den åttekantede bygningen i krysset ved Sigrud Undsetsvei og Storgata. Vi betaler og får hvert vårt hvite frottehåndkle og hvert vårt lille såpestykke som minnet om ”Sunlight” på lukta. Damen som sto for badet var iført hvitt forkle av samme type som skoletannlegen hadde.

Hun viste oss inn i et rom med to badekar. Det lå tretrister på gulvet. Langs den ene vegg var det plassert trebenker og over disse var det knagger til å henge klærne våre på. Vi fikk av oss klærne på et blunk, og satte i gang å fylle opp hvert vårt badekar. Vi hadde en time på oss, hadde damen sagt.

Det ble bading, plasking, vasking, spruting, dykking, gurgling, hosting og harkling. Ved hjelp av det orlille såpestykket klarte vi å produsere så mye såpe-skum at enhver Hollywood-diva ville ha vært grønn av misunnelse. Latteren vår runget i folkebadet. Vi koste oss og vannet fløt. Når vanntemperaturen begynte å falle litt, var det bare å fylle på med varmt vann fra den kranen som var merket med rødt, sa vennen, han var husvarm på folkebadet og visste råd.

Vann som havnet på gulvet rant bort under tretristene og forsvant i ei ca. 40 cm dyp renne i gulvet, før det forsvant under skilleveggen innerst i det bløtkakeformete rommet vårt. Interessant – syntes vi. Hvor endte vannet mon tro? Vi kunne ikke dy oss. Dette måtte vi bare finne ut av!

Min venn meldte seg frivillig. Vi løftet opp en av tre-ristene og han la seg på ryggen ned i den slimete renna. Han klemte armene tett inntil lårene. Så skjøv jeg ham inn under skilleveggen mens jeg holdt ham rundt ankene. Etter noen sekunder sparket han lett med beina – signalet på at han ønsket å bli dratt ut igjen.

”Jeg kom inn til en eldre mann som dusjet. Han så lamslått ut da jeg kom glidende inn i renna like under ham. Jeg nikket til ham og smilte før jeg ga signal om å bli trukket ut.”

Vennen var nå langt skitnere enn da han kom til folkebadet – så det ble en ny omgang med såpe og vann, og ny omgang med spruting og plasking, helt til vi begynte å få ”rosinhud” på både fingre og tær.

Vi følte oss som to nyfødte da vi forlot folkebadet og løp, med hakkende tenner, bort til kinoen på den andre siden av gata. Det kjentes kaldt og vi var glade da vi satt i den lune kinoen og så på lysbildereklamen. Vi skulle ha med oss hver smitt og smule av forestillingen.

Davy Crockett-filmen gikk så alt for raskt. Vi nøt hvert sekund. Da vi forlot kinoen halvannen time senere, og ruslet hjemover den kvelden, hadde vi hver for oss, fått et noe annerledes ganglag. Vi gikk begge litt mer bredbeinte og vaggende. Når jeg så speilbildet mitt i M. Øglænds Frukt og Tobakk, slo det meg hvor lik Fess Parker jeg var blitt i løpet av kvelden. Jeg manglet bare en beverskinns-lue. Min venn var nok inne på de samme tankene der han sto og skapte seg ved siden av meg...

Come again, cowboy, ropte jeg. Så løp vi nordover, to renvaskete cowboys i september 1954. Ennå var det penger igjen og snart kunne de kjenne lukten av stekt løk fra pølsebua til Einar ”Bu” Lura, en perfekt avslutning på en fin dag.”

Knapphet – rasjonering

En kvinne fra Kristiansand har sendt oss en lang beretning fra sin ungdom i 50-årene. Hun er også en av dem som har sendt oss rasjoneringskort fra den gang. Hun forteller hvordan det var å drive forretning i disse årene – et familieforetagende der alle måtte delta:

”Når man fyller 16 år i februar 1950, ja da ligger en herlig ungdomstid foran deg. Men alt går ikke etter ønsker og drømmer. Jeg arbeidet i forretningen til mine foreldre. Måtte slutte i 2. klasse på middelskolen p.g. av mors problem med hjerte og høyt blodtrykk. Det var jo hun som drev forretningen.

- - - -

Jeg må fortelle om forretningen først. Fremdeles var det rasjoneringsmerker på mange varer. Det var vanskelig å få varer å selge. Mor og jeg reiste på forretningsreiser og oppsøkte fabrikker og store firmaer. Vi dro helt til Ålesund (med en gammel Fordbil), besøkte Eriksen regntøyfabrikk, det ble bestilt masse godt regntøy. På hjemturen var vi innom gardinfabrikken på Skreia. Toten. Tenk å få

gardiner, etter alle papirgardiner! Butikken hadde fire store utstillingsvinduer, med høye båser. Da gardinene ankom stilte vi ut stuegardiner i 2 av vinduene og soverom – kjøkken i de andre to. ”Dette må vi ha en annonse i avisen på” sa far. Mandag morgen sto der en 30 – 40 meter lang kø utenfor. Far fikk raskt kjøpt loddbøker og delt ut kølapper. Med 6 damer til å ekspedere den dagen, gikk det unna. Matpausen ble kort den dagen. Glemmer det aldri.. Men moro var det.”

Vår medarbeider som skrev om lyder og lukter ovenfor har også fortalt om 50-årenes rasjonering:

”Folk sleit med mange problem først på 50-talet. Eitt av dei var varemangel og rasjonering. Eg forstod meg ikkje så mykje på systemet, men mor mi hadde over ti års erfaring med rasjonering og var forferdeleg sliten av å heile tida måtte halde seg orientert og ”slå til” når ho kunne få tak i eitkvart ho mangla. Eg vart sendt til butikken med kort og pengar, og å kaste bort kort skjøna eg var verre enn å miste pengar. At kvart minste innkjøp blei regulert og dirigert av føresegner og rasjoneringskort, tok på humøret til dei vaksne. Utan å ha prøvd det, skjønar ein vel ikkje retteleg kva det vil seie å vere fråtatt nasjonal og privat fridom, som under krigen, men det er sikkert like vanskeleg å begripe korleis det er å leve i eit rasjoneringssamfunn der styremaktene har bestemt **kor mykje** tøy, sko, sukker, smør, såpe, mjøl, kjøt, kaffi og så vidare du skal få kjøpe, og **når** du skal få kjøpe det vesle du får tildelt på rasjoneringskort, så sant varene dukka opp i butikkane. Eg har liggande eit par utklipp frå 1952 – det er sju år etter krigen slutta, og då var rasjoneringa langt på veg avvikla – som viser kor plagsam varemangelen framleis var. I ein annonse blir det kunngjort at i perioden frå 3. april til 15. mai kunne ein få kjøpe 200 g rosinar/svisker/aprikosar **eller** 100 g mandlar mot klipp av merket EX 126 på ekstrakortet, og fram til 30. april ein halv kilo ost. Utan rette kortet og rette merket fekk ein ikkje det bøss av rasjonerte varer, same kor mykje pengar ein hadde. Dessutan måtte den som ville ha noko, farte frå butikk til butikk for å finne ut kor dei enno hadde igjen varer frå siste leveranse, og stå i kø for å sikre seg kvoten i kamp med andre desperate. For jul i 1952 kom det melding om at det vart berre ein kilo appelsin til jul per mann. Så måtte ein greie seg med det ein fekk tildelt, og vere glad til. Eit tredje døme på den ufattelege mangelen på alle ting hentar eg frå 1951. Då søkte landhandelen heime – ei stor bedrift med kai, pakkhus, butikk og svær omsetning – i avisa etter **ledige papirsekker**. Slå den! Dei kunne rett og slett ikkje skaffe nok emballasje til transport av mjøl eller dyrefor eller kva dei no skulle bruke sekkene til.

Til og med elektrisk kraft blei rasjonert. Straum var nemleg mangelvare. Kvart kraftverk putla den gongen på for seg sjølv. Overføringsliner eksisterte ikkje. I lange, kalde vintrar og etter tørre haustar kunne det skorte på vatn i det lokale magasinet, med rasjonering og utkopling som resultat. Alle måtte ha avtalar om straumkvote ved verket. Ei toprioridning skulle bremse forbruket. Brukte du mykje og kom på overforbruk, blei det svært dyrt. Vipper tente til å halde

forbruket nede. Vippen fekk lyset til å blinke dersom ein brukte for mykje lys og varme i høve til det ein hadde lov å bruke. Då måtte folk slå av eitkvart for å unngå betalingsjokk. Heilt til 1954 kunne vi oppleve vanskeleg kraftsituasjon. Nattstenging og rasjonering og redusert spenning høyrde så å seie til årsrytmen. I 1951 opplevde vi ein periode med normal spenning berre kl. 7-17, medan fabrikkane var i gang, og kl. 19-20 for "kveldskoking", men nedsett spenning 17-19 og 20-23, då med "raudemakkar" i pærene og radioar som ikkje fungerte. Resten av døgnnet hadde vi ikkje straum i det heile, og sat i mørker. Dessutan måtte vi greie oss heilt utan elektrisk kraft 13.30 – 16.30 om søndagane. Det gjaldt å ha brensel og vedomnar og stearinlys og parafinlamper på lur til ein kvar tid, både i hus og fjøs, og nok mursteinar til å varme opp på vedommen og dra med seg i senga innpakka i aviser når vi la oss inni tjukke ullteppe med dyne over. Mor streva i mange år med heimesyng for folk (skjørt, kjolar, blusar) og syng for ein konfeksjonsfabrikk, men rakk ikkje over alt på dagtid og var veldig plaga av straummangelen sidan det var om kveldane ho helst skulle ha gjort syarbeidet, altså etter avslutta husmordag. Fritt sal av straum og slutt på rasjoneringsplagene blei det først i 1957. For ein velstand!"

Da strømmen kom

Det var store forskjeller i Norge i dette tiåret – på så mange måter. Ikke minst var det høyst forskjellig når strøm ble ført frem til utkantstrøkene. Mange har skildret barndoms- og ungdomslivet uten innlagt vann og elektrisitet, – mørke kvelder, hardt arbeid, parafinlamper og evig vedfyring. En medarbeider fra Bardu har skildret spenningen og sensasjonen det var da strømmen kom: "Jeg begynte på skolen høsten 1950. Vi hadde enda ikke fått innlagt strøm, og jeg husker vi satt rundt kjøkkenbordet under parafinlampa og gjorde lekser i lag, vi 4 av oss 5 unger som gikk på skole. Men det var startet opp arbeid med kraftlinje fra Setermoen mot Kobbryggen og Sørskogen. Det å grave hull til stolpene som skulle reises i den forbindelse, ble gjort mye på dugnad av mannfolka fra husstandene som ville ha elektrisk strøm innlagt. Jeg husker at pappa og onkel var med på å grave de djupe hullene der stolpene skulle "plantes". Ofte støtte de på fjell – og da måtte det dynamitt til! Vi unger var svært interessert i dette arbeidet, og syntes det var uhyre spennende når det måtte sprenges. Vi stod rundt og så hvordan alt gikk for seg med dynamitt og lunte. Til slutt ble det hogd masse kratt og småtrær. Dette ble bundet sammen og lagt oppå – og tjente som fasina. Den av gubbene som hadde sterkest stemme – og det var ofte pappa eller onkel – var utroper, og jeg kan enda høre stemmene deres gaule ut: "VAARSKUU HEEER! FYYYYR VAR DET HEEER!" før de tente på lunta og sprang i dekning. Vi unger sprang sammen med dem, og det kilte i magen av spenning for hvordan skottet ble. PANG! Så føk fasinaen til værs – men litt steinsprut ble det likevel – dog skjedde det aldri at noen ble truffet. Da skottet vel var over – og ekkoet fra fjell og åser rundt omkring stilnet, var det utrope-

rens tur til å remje av full hals: ”KOOOM IGJEEEN!” Og straks etter dukka alle opp fra hvert sitt gjemmede – og så ble det sjekka om sprenginga hadde vært vellykka og gravinga kunne fortsette.

Min onkel var en kaldblodig fyr. En gang – det var om vinteren – de skulle sprengje, oppdaga han at han hadde lagt vottene sine igjen over ladningen. Lunta var påtent og han var på sprang bort fra hullet. Han tenkte seg om et sekund – så sprang han tilbake, nappa vottene med seg og kom seg akkurat i dekning da skottet smalt! ”Eg kunne no ikkje risikere at nyvottan mine gjekk til himmels”, sa han stilt og rolig da de andre mente at dette var dumdristig gjort.

Utpå høsten i 1951 var linja så å si klar. Inne i huset hos oss jobba det denne høsten to unge menn med å installere, slik at vi skulle få innlagt strøm til jul. De to installatørene holdt på i flere dager, og de strakk ledninger, satte opp kontakter og fikk måler på plass. Sjølve påkoblinga skulle hovedpersonen, en elektriker stå for – når alt var klart. Og det var det – på lillejulaften i 1951! Det meste av juleforberedelsene var gjort – så godt det lot seg gjere med to installatører i huset – og på ”gammelmåten”. Kakene ble stekt i steikovnen på vedkomfyren, alt som skulle kokes og steikes ble sjølsagt også laga på den, for ikke å snakke om alt vannet som skulle varmes – både til rundvask og klesvask, og ikke minst – bading i baljen av oss alle sju! Men altså: Lillejulaften i 1951 skulle strømmen påkobles! Han kom. Han var en tykkfallen, ganske høy mann, med en uhyre rolig måte å være på, han snakka stilt og rolig – og jeg tror ikke det var mye som kunne ”vippe han av pinnen”. Heimen vår ble bygget sommeren og høsten i 1947, så vi hadde bodd der i 4 år da dette skjedde at vi fikk innlagt strøm. Huset bestod av stue, kjøkken, kammers og spiskammer, og jeg kan tenke meg at arealet var vel på knapt 40 kvadratmeter. Der bodde vi 7 mennesker – mamma, pappa og vi 5 barna, og vi syntes vi hadde den beste heimen i verden!

Strøm-måleren var plassert på veggen i spiskammeret, og han gikk dit inn og begynte å fikle med noe vi ikke skjønnte oss på. Vi venta i åndeløs spenning: Når ble det lys i den store kuppelen som hang ned fra taket over kjøkkenbordet – ved siden av parafinlampa? Den lyste fortsatt, for i mørketida – på lillejulaften – er det mørkt nesten døgnet rundt i Bardu og i Nord-Norge. Det var også montert opp en liten kuppel på veggen over speilet – med kjøkkenovnen som stod i hjørnet der. I stua hadde pappa laga to lampetter av to vegglysestaker – mamma hadde sydd skjermer til de. De hadde kjøpt ”skjelettet” til disse lampettskjermerne, og så hadde mamma kledd de med passende, lyst beige stoff. I kammerset, som vi kalte ”lillerommet” var det installert en ganske liten lyskuppel i taket – det samme i spiskammeret. Vi hørte elektrikerens kremtet inne i spiskammeret, der vi stod og stirret på storkuppelen – og så, ja så ble det plutselig skinnende lyst i kjøkkenet! For et øyeblikk! Men det varte bare et øyeblikk – så ble det mørkt igjen. Stappmørkt! Da hørte vi hans sindige stemme inne fra mørket i spiskammeret: ”No skal vi se”. Det høres så paradoksalt ut at vi satte i å le, alle sammen! Men plutselig var det lyst igjen – og denne gangen ble det ikke mørkt igjen! Det var enda fyr i parafinlampa – og dere skulle opplevd synet av den ved

siden av den store kuppelen med elektrisk strøm! Lampa var som ei lita glo mot sola, og plutselig forstod vi ikke hvordan vi kunne ha syntes at den ga oss et godt lys – det var jo den største lampa vi hadde. Nå måtte bryterne prøves – tenk, det var bare å vri på dem, så sluktes eller tentes lyset, alt etter som. Vi måtte prøve å slå av og på alle de lysene om fantes i huset – og alle virket slik de skulle! Ja, lillejulaften i 1951 var en magisk dag – på alle mulige vis – vi fikk elektrisk strøm ”dagen før dagen!””

Å kjøpe bil

Det er mange som har fortalt om biler. Biler man hadde – eller ikke hadde. Bilturer man fikk være med på – vanskelighetene med å få ”løyve” til å skaffe seg bil, dårlige eller fullstendig manglende veier. For mange var det ennå hest det dreide seg om – selv traktor ble ikke vanlig før mot slutten av tiåret. En medarbeider forteller fra Gamvik i Finnmark:

”Drosjer fantes ikke da, det var hest og kjerre. Det hendte om vinteren at det var slik storm at vi ble hentet hjem fra skolen av stedets kusk, han hadde en liten rosbust hest med lang slede etter seg og vi unger som skulle samme vei klumpet oss sammen og hylte av spenning og fryd når meiene knirket under oss og hesten rykket til for å dra lasset.

Ellers ble hest og kjerre brukt som sykebil også. Pasienten ble lagt i ”sykekurv” og plassert på sleden eller vogna alt etter føre. Pårørende eller andre fulgte med for å passe på kurven, at den ikke gled av. Var det uvær ble en lett presenning lagt over.

Samme framkomstmiddel for de som var ute på sin siste reis, på tur til kirkegården som lå i utkanten av bygda. Inntil traktoren overtok ut i 60-årene – men *det* ble regnet som en uverdigg avslutning. Det hendte at gamle mennesker utrykkelig ga beskjed om at de måtte få komme i graven på en verdigg måte når de døde. Med sørgesjal over hesten. Hørte aldri at dette ønsket ikke ble oppfylt.”

Men bilene kom. Både i sør og nord, øst og vest gjorde de sitt inntog i dagliglivet, om enn til ulike tider. Vi gir ordet til en mann fra Ullensvang i Hardanger, han er født i 1920, og er fremdeles en av NEGs mest trofaste medarbeidere. I utgangspunktet er han gårdbruker, med sau og frukt dyrking som levevei. Men gjennom livet har han deltatt i en rekke virksomheter i sin hjemkommune. Han har sendt oss både rasjoneringskort, mynter og frimerker fra 1950-tallet, og – ikke minst fornøylig – en underskrevet og stemplet ”Erklæring” fra forsyningsdepartementet om at han i 1950 har – ”rett til å sende inn til fabrikk 4 – fire – kg ull (uvasket) til opparbeidelse som leiearbeid”. I 50-årene måtte man altså ikke bare ha ”løyve” for å kjøpe bil, men også for å selge ull!

Her lar vi ham komme til orde med fortellingen om da han kjøpte bil:

”- - - Eg måtte sjå meg om etter eit tilleggsarbeid, ei ekstra innkoma. Me skulle byggja ein ny heim, det var restriksjonar på mange ting, og ein fekk ikkje noko gratis den tid heller.

So det vart til at eg kjøpte meg noko verktøy og utstyr og byrja so smått, røyrleggjararbeid, i 1952. Det vart heller mykje nybygging då etter krigen, og det vart mykje modernisering/fornyng av det noko eldre sanitæranlegg/utstyr. I krigsåri hadde vedlikehald og fornyng om lag stogga opp. No byrja det å koma litt nytt utstyr og hjelpemidlar. Og arbeidet auka på etterkvart, men det var noko tungvint og strevsamt med all reising, frå bygd til bygd. Det vart å nytta rutebil, men lite ruter, so ein del drosje og gamle sykkelen. So ynskje om eigen bil vaks fram nokso snart.

Men bilar var ikkje fri handelsvara i dei dagar, det måtte søkjast om løyve. Eg sende ein søknad, og jamen var eg av dei som tidleg i 1956 fekk kjøpeløyve for ny bil. Dei ymse bilfirma ville gjerne selja, og våren 1956 var eg i Bergen og overtok ein ny Opel varevogn, til ein kostnad av kr. 14.208.

Der stod eg med ein bil i handi, men eg hadde ikkje sertifikat. Men eg var nøydd å byrja køyra for å læra å bruka bilen, og eg hadde sårt bruk for den i arbeidet. So eg køyrde so mykje som eg våga. Heldigvis budde lensmannen på andre sida av fjorden, og var sjeldan på vår sida. Han var her ein dag, og då møtte eg han på vegen heim, men var svinten å køyra ut til sida so han fekk sleppa greidt forbi. Han var elles ein tolug, jovial person.

Då eg hadde køyrt ei tid tok eg turen til Voss og oppsøkte der ein køyrelærer. Hja han fekk eg då tri – 3 timar køyring og teori. So høvde det so godt at bilsakkunnig var på Voss desse dagane. Læraren min ordna det då so at eg fekk køyra til førarprøven. Lukka var med meg, det gjekk fint med alt, og eg fekk ”lappen” som dei seier no. Og no hev eg køyrt bil i over 50 år, og utan noko serlege uhell. Opelen eg hev i dag er nr. seks i rekkja.”

Å vokse opp i utkant-Norge

En mann som vokste opp i Ørsta skildrer folkelivet på hjemstedet på 50-tallet: ”Laurdagane krydde det av folk på og rundt ”haldeplassen”, samlingsstaden midt i sentrum. Kallar og kjerringar frå dalane og strendene hasta rundt etter det som skulle kjøpast, stod i grupper og preika og flira, diskuterte politikk og sau eller avtala ting seg imellom medan dei venta på bussen eller selde unna dei siste eggja. Hestar skeit og togg havre eller høy. Somme velstående spanderte på seg ein kaffikopp på kafeen. Griseprodusentar prøvde å få selt små lyseraude grisungar etter lang ferd frå garden med merra framom og grisekassa bak på vogna.

Artigkallar fanst det fleire av, halvskjeggete gubbar med skråa i kjeften og skyggelua nedover panna. Dei snakka gammaldags med dativar og gamle bøyningssformer. Dei sa ”lomb” og ”votn” og ”tig no still”. Eg kan ikkje seie at haldeplassen kunne samanliknast med ein afrikansk marknad, men eit visst folkeliv

prega ”byen” nokre timar på laurdagane. Kleda, snakket, måten å gå på, talemå-
let, heile åtfærd avslørte kven som kom frå utkantane. Dei stakk seg ut. Enno
var det skilnad på by og land.”

En kvinne, født i 1949, og oppvokst i Hillesøy i Troms, forteller:

”Som unger syntes vi nok ikke at vi var spesielt heldige med bostedet, det var jo
straks finere å bo i byen eller sørpå, etter det vi hadde hørt. I dag syns jeg tvert
imot at jeg hadde en god og nyttig oppvekst med de forholdene som var, eller
for den saks skyld, som manglet.

Helt til slutten av 50-tallet var det havet som var ferdelsåra. Vi måtte i
båt når vi skulle ut av bygda, nesten uansett vær og vind. Det skulle mye dårlig
vær til før båtene ikke gikk dit vi skulle, men da hadde vi kanskje matet krabben
både en og to ganger før vi kom fram. Sjøsyken var det verste med båtreisene.
For oss unger ble det vel 3-4 båtreiser i løpet av året. Vi dro på sommerferie til
de andre besteforeldrene hvert eneste år. Det ble funnet rom til en bytur eller to i
året, for vi trengte nye sko eller annet som måtte prøves, når vi vokste ut av det
gamle. Og vi var med på enkelte kirkehelger, der slektninger ble døpt, konfir-
mert eller gift. Men ikke begravelser, for med dem var det en annen ordning på
den tid. Vi hadde kirkegård, men ikke kirke og prest i rimelig nærhet.

Slik minnes jeg oldefar sin begravelse midt på 50-tallet: En bra ansamling
av folk var samlet på gården, mest alvorlige, mørkkledte voksne. Vi møtte unger
vi ikke hadde truffet på lenge, men hadde fått streng beskjed om ikke å støye,
leke eller flire. Ute ved skjåveggen sto oldefars kiste, og folket tok oppstilling
rundt den. Salmebok og lommetørklær ble tatt fram, og læreren i bygda trådte
fram til kista. Det var *han* som holdt en liten tale over oldefar, han leste en bibel-
tekst og var forsanger til salmene som var valgt ut. I prestens sted. Deretter ledet
læreren gravfølget ned til fjæra, der båtene lå klare for ferden til kirkegården.
Det var enten senhøstes eller på ettervinteren, snøslaps og kaldt. Og like greit at
jeg ikke fikk være med videre under gravferden. Men en søndag påfølgende
sommer var jeg med og gikk den lange turen på uferdig vei, til kirkegården. Alle
familier som hadde mistet noen av sine i løpet av året var møtt fram. Det var
presten også, han var kommet for å foreta den årlige jordpåkastelsen. Han holdt
andakt, og gikk med spaden i hånd fra grav til grav og foretok de handlinger han
var vigslet til å utføre. Alle de frammøtte fulgte han rundt. ”Av jord er du kom-
met, til jord skal du bli, av jord skal du igjen oppstå” lød det over hver av de nye
gravene som var kommet i løpet av året.

Av og til kunne vi få impulser utenfra. Frelsesarmeen eller andre sanggla-
de mennesker kom. Det hendte at en predikant av det ”mørke” slaget kom, med
dommedagsprofetier som ikke var så lette å riste av seg. Men ”De blinde” reiste
rundt med god underholdning, og ga oss straks et lysere syn på livet. Bygde-
kinoen kom sporadisk, og sannelig dukket det oppe et lite tivoli, for en gangs
skyld. Det kom tatere på dørene, de solgte ”i bøtter og spann”, bl.a. bakker av
blikk som de hadde laget. De fikk god avsetning for disse i nabolaget vårt, og

bakkene ble bl.a. brukt til å salte fisk og kjøtt i – før plasten gjorde sitt inntog. Andre solgte blonder, plysjputer, og annet smått fra kofferten sin. Ja det var i det hele tatt en broket forsamling som fant veien til bygda vår.

Landhandelen førte nål og tråd, knapper, krokklisser og andre sysaker. Der fantes også et utvalg av de mest brukte tøy, så som blåtøy, vasketøy, mønstret bomull, lerret og kraftigere tøy til bukser, skjørt og yttertøy. Lange og korte underbukser og undertrøyer lå pent lagt i esker, helst høyt oppe i hyllene. Der lå også korsetter, hofteholdere og BHer i sine esker, strømpene likeså. Damebindene var pent pakket inn i gråpapir og var en hemmelighet for unger og hysj-hysj å forlange over disk. Ellers tøffe mannfolk kunne kvie seg veldig for å kjøpe slikt til kona. Men en fin silkenattkjole kunne han kjøpe, når kona hadde fødselsdag eller det snart var jul. Eller han kunne få kjøpt spiker og verktøy, kalosjer og støvler. Bøtter, kasseroller, og kjøkkenredskaper, en del av dette hang under taket. En tettpakket hylle eller to med glass og porselensserviser til hverdag og fest, kakefat, mugger og nipsgjenstander fantes også. Håndklær, duker og lommetørklær, godluktsåpe, en blå sprutflaske med yaxa eller annen parfyme, for eksempel 4711. Det var i det hele tatt svært lite av det en trengte eller ønsket seg som kjøpmannen ikke førte, han kjente sine kunder og deres behov veldig godt.

Når det nødvendigste var handlet var det kanskje rom for litt ekstra. Det kunne være noen epler, appelsiner, drops (for eksempel de røde og gule anisdropsene med svarte lakrisbiter inni), eller litt sjokolade. Onsdag var bladdag, og til vår heim ble det kjøpt Allers og Illustrert, de ble byttet med naboene sine Alle kvinner og Norsk Ukeblad, – og senere byttet tilbake. Aktuelt. Nå. Skip o' hoi og Magasinet for alle var andre mulige bladvalg på 50-tallet. I andre halvdel av dette tiåret fikk vi ungene kjøpe Donald Duck fast, og så fikk vi en enkrones Firklover sjokolade til hver, til barnetimen hver lørdag ettermiddag. Det var slett ikke ille!”

Fra Troms har vi fått denne beretningen fra en kvinne:

”Jeg var 5 år i 1950. Fra mine første år husker jeg at vi bodde 4 generasjoner i ett hus, på gård. Mine besteforeldre i ”hovedleiligheta”, min oldemor i en liten leilighet på 3 små rom, og min mor, far og bror bodde i 2. etg. på 4 rom. Det var kalde hus, og vi hadde ikke strøm. Vi fyrte med ved, og jeg husker at dagen startet med fjøs-stell og vedbæring, særlig for kvinnene. I fjøset var det lite lys om vinteren. Vi hadde med oss ei lykt som vi hang opp i fjøset, der kuene var. Når vi kom inn i gangen til fjøset var hesten i stallen, og noen få sauer i en liten sauefjøs. Så var det 5-6 kyr, og kanskje noen ungdyr og okse inne i fjøsrommet. Og noen høner i et lite ”bur”.

Vi hadde bare høy, og det ble oppbevart på fjøsloftet (rommet over fjøsrommet). Jeg har aldri vært mørkeredd, og min mor sier at jeg gikk opp stigen alene, og sendte ned høy til henne. Ho syntes det var litt fælt å sende meg opp dit i stummende mørke, men når ikke jeg var redd så ville ho ikke skremme meg og antyde at det var nifst. Det tror jeg var bare bra. Min bestefar var så å si aldri

i fjøset. Det var kvinnfolkarbeide. Men min far brukte å være i fjøset, han måket møkk, og tok ned høy osv. Men han melket ikke kyrne, det var bare i nødstilfeller. Han kunne melke, men det var det slett ikke mange mannfolk på den tida som kunne.

Vi hadde utedo på fjøset. Det var ganske stort (to seter) og luftig, så det var ikke noe ekkelt å gå dit. Men det var kaldt om vinteren. Bad hadde vi selvfølgelig ikke. Det var bading i stamp. Men ca. 1952 – ble det satt opp badstue (dampbad) og det var jo fine greier. Da badet vi ofte, og ut i snøen om vinteren, om sommeren kunne vi bade i elver og vann.

Det verste med å ikke ha strøm må ha vært klesvasken, spesielt om vinteren. De vasket (kokte) klær inne, men skyllinga foregikk i iskaldt vann i beken.”

Ung i nord

Men ungdom er ungdom – også i en tid da strev og forpliktelser nok hadde andre dimensjoner og aspekter enn det unge flest opplever i dag. I det følgende gjengir vi noen avsnitt fra to beretninger om det å være ungjente – ”tenåring” i Norge i 1950-årene. Den ene jenta er vokst opp i Troms – den andre i Oslo.

Dette gir dem ulike rammer omkring livene deres, mange ulike erfaringer når det gjelder sosiale forhold og materielle forutsetninger. Men allikevel – mange av 1950-tallets ungdomsopplevelser var nok de samme, enten det var slik eller sånn. Vi gir først ordet til ungjenta fra Troms:

”I løpet av de tre årene på realskolen syns jeg sjøl at jeg var blitt ganske voksen – og som andre tenåringer var jeg opptatt av pop-musikk, dansefester og gutter – ved siden av idrett og det å være ute i naturen, som jeg aldri ble lei av! Vi snakket datidens ”in-språk” (jargong) blant ungdom – og sa aldri at en gutt var pen, om vi syntes det – nei, han var ”barsk”. Vi sa ikke ”hei” når vi møttes, men ”hai” – og vi var opptatt av filmer som ”Min teenaged datter”, ”Rotløs ungdom” – ”Giganten” og ”Øst for Eden” med James Dean, ”Tammy”-filmene (med Debbie Reynolds og Sandra Dee) og ”Rundt omkring fra sender x” (Katarina Valente og Peter Alexander) for ikke å snakke om ”Rock around the clock”, Bill Haley, Louis Armstrong, Tommy Steele, Fabian, Ricky Nelson, Paul Anka, Cliff Richard, Laurie London, Connie Francis, Pat Boone og helt på slutten av 50-tallet kongen over alle konger – Elvis Presley! Låter som ”I love you baby”, ”Here comes summer”, ”Carolina Moon”, ”Loveletters in the sand”, ”Rock around the clock”, ”Seemann” (Lolita), ”Livin` Doll” og mange, mange flere var plater vi spilte om og om igjen på platespillerne til de av oss som hadde noe så fantastisk – jeg fikk det aldri! Vi lytta på Radio Luxemburg – og vi prøvde å lære teksten på alle de vi likte best! I friminuttene på realskolen toga vi mannsterk inn på Håkstadkafeen på Setermoen og spleisa på de mest populære låtene vi kunne spille på jukeboxen der! De voksne som eventuelt var der, ble av og til lei av musikken, fliringa og skravlinga vår – og sendte oss iltre øyekast – og det

hendte at ho som eide kafeen, rett og slett jaga oss ut – vi kalte henne ”Fribryteren” – ho var stor, sterk og tjukk! Vi torde ikke mukke når ho satte i til oss! Jeg husker at den jukeboxen der bl.a. inneholdt plata ”Petit Fleur” – med ”Wild Cat Blues” på baksida!

Populære klær på denne tida var ”Kelly-coat” – en slags regnjakke. Som ble brukt enten det var regn eller ikke – og som var gul, rød eller blå på farge – jeg hadde en blå. Vi skrev forskjellige ”tøffe fraser” med kulepenn på kelly-coatene til hverandre – og de ble til slutt helt ”utskrevet”, men sånn skulle det være, det var in! Andre klær som var på moten var røde cordfløyelskjørt med rynker samt kvit mannfolkskjorte til, og så var det moderne med digre slagstøvler på beina, men øverste kant på støvlene MÅTTE være bretta ned! En sommer var prikkete stoffer svært populært, og jeg husker mamma sydde meg en nydelig sommerkjole som var hvit i bunnen og med ganske store, røde prikker på. Den var ermeløs og nedringa – satt stramt om livet – og med vidt skjørt på! Mitt søskenbarn fikk likedan – og sjøl om hun ikke gikk realskolen, var vi fortsatt sammen så ofte vi kunne – og vi fabla alltid om at vi ville være som tvillingsøstre. Vi gikk på fest i lag og betrodde hverandre de meste ”hemmelige” ting. Andre klær som var moderne på den tida var khakibukser – gjerne knekorte (piratbukser, ble de kalt), og også Olabukser, som vi sa. Som utenpåplagg var duffelcoaten populær – om sommeren poplinskåper. Danseskoene var flate og med rundt tåparti – og sko uten hel og tå var også svært populært. For ikke å snakke om ”rockeskoen” – da den kom. Det var en aldeles lett sko – nærmest som en tynn mokkasinsko – uten stiv såle under – og med strikk rundt ”ifaret”, slik at den så ut som en u (bueformet) før den ble tredd på foten. Å danse Swing var tingen nå – og da bare måtte man ha rockesko... Etter OL i Cortina kom cortinaskjorten – som hadde kun to knapper, nemlig på tvers – oppe på brystet. Den hadde gjerne rutete mønster, og jeg husker at jeg hadde en som var rød – og svartrutete.

Min aller første virkelige kjæreste traff jeg imidlertid ikke på leikarringen, men hos min tante og onkel. Da var jeg blitt 15 ½ år, og en lørdag gikk jeg for å besøke søskenbarnet mitt, og da hadde de fått besøk av sitt søskenbarn. Han var 19 år gammel, høy og mørk – krøllete hår! Jeg falt pladask for han der og da – og tenk, det var på samme viset for han. Vi klarte ikke å ta øynene fra hverandre – og da jeg skulle gå heim i høstmørkna, var det en selvfølge at han skulle følge meg heim. Søskenbarnet mitt forstod ”tegninga” – og ho sa at ho kunne ikke følge meg denne kvelden – det var noe annet ho skulle gjøre! Herregud, så spennende det var å gå sammen med han i mørket, vi holdt hverandre i hendene – og han klemte handa mi ekstra godt. Det ble mange klemmer og mange kyss før vi kom ned til brua, og vi avtalte at han dagen etter skulle komme og hente meg, så skulle vi gå på kino i lag.

Heime så de straks på mitt strålende fjes at noe hadde skjedd, og jeg måtte ”ut med språket”. Mamma sa at den første forelskelsen ble jeg aldri å glømme, det var ingen som lo av meg og erta meg. Men jeg var så forelska at jeg verken fikk sove eller klarte å spise – og dagen etter kasta jeg opp og svimte av!!! SÅ

forelska var jeg – og jeg måtte holde senga og kom meg ikke på kino til Setermoen med min elskede! Men to av søskenbarnene mine var med, og de gikk da på kino. Men på heimturen kom HAN innom, og da var jeg kommet meg såpass at vi kunne stå ute på trappa og prate og klemme litt før han gikk til sin tante og onkel! Så måtte han dra heim igjen – men vi skrev til hverandre titt og ofte – og jula i 1958 tilbrakte han hos tante og onkel, og gjett om vi var ofte ute og sverma i måneskinnet! Kan aldri huske sånt måneskinn i ei jul – verken før eller sia.

Han kom også opp den påfølgende påske – og vi var like forelska. Men senere ”dabba” forelskelsen av – det ble lengre og lengre mellom hvert brev – og til slutt stoppa de bare helt opp! Likevel hadde nok mamma rett i at den første kjærlighet glemmes aldri – enda kan jeg føle hvordan det var den gangen – når jeg virkelig tenker tilbake!”

- og ung i sør

”Jeg ble født to år før krigen og var akkurat blitt skolepike da krigen sluttet. Moren min ville ikke bo midt i Oslo by, vis a vis ett av tyskernes mange sentraler så vi flyttet til Ila i 1940. Min tidligste oppvekst er knyttet til denne delen av byen. Det var et eldorado for unger på Ila. Masse friarealer, skøytebane om vinteren og løkker fulle av hemmeligheter og skumle ting om sommeren. Men vi bodde på Ila til 1949 så derfor blir det et annet sted i byen jeg konsentrerer meg om i det følgende.

Minstebroren min, nummer fire, ble født i 1948 og det skapte et større behov for mer plass enn vår treroms funkisbolig kunne by på. Vi hadde to hushjelpere, pluss oss fire barn så det er klart at det trengtes plass! I bestefars gård i Oslo (som vi hadde flyttet fra i 1940) ble det omsider ledig en leilighet i 1949. Den var stor og gammeldags, ca. 235 kvm, syv rom og metervis med lange ganger. Ja, forresten, ledig og ledig... det bodde husløse på fem av de mange rommene. Vi ungene, en søster som var tre år yngre, en bror som var fem år yngre enn meg og så småtten som var baby, følte det nok ikke så ille å bo sammen med så mange vilt fremmede mennesker. Men jeg tror at moren min mistrivdes med det. Det var jo forferdelig bolignød i Oslo etter krigen og den varte i mange år, så de fleste måtte vise toleranse og hensyn.

Jeg glemmer aldri den første natten i det nye hjemmet: Alle sammen, mor, far og oss fire barna måtte sove i det samme rommet, i senger som gikk fra den ene enden av rommet til den andre, på rekke og rad. Vi syntes det var kjempemorsomt. De to ”pikene” våre fikk midlertidig husvære hos tanten og onkelen min i leiligheten ved siden av.

Etter hvert som tiden gikk, fikk de fleste som var tvangsinternert hos oss, andre boliger og forsvant. Jeg har et klart bilde av to unge karer som bodde i det vakre rommet, med stukkatur i taket og svenskeovn, som senere ble vår hovedstue. De hadde en sveivegrammofon som de spilte plater på. Jeg satt i en dertil

egnet krok i den lange gangen og lyttet uten hemninger til alle de fine melodiene som strømmet ut derfra. Som voksen gjenkjenner jeg noen av disse poplåtene fra den gang: Lyckan kommer, lyckan går..., Blue skies, Under den hvite bro og Regntunga skyar (ÅH, den var nydelig!!) Begge pikene våre var også ganske interessert i de to karene, så sannsynligvis var moren min glad til da de fikk et annet sted å bo. Men jeg savnet spenningen ved tjuvlyttingen og pikene våre savnet dem nok for flørtingen, tenker jeg!

Bolignoden gjorde at vi hadde et ektepar boende i det som var beregnet til pikeværelse, altså det rommet som lå nederst i kjøkkengangen, nærmest doen. De hadde to barn som var på barnehjem, men som av og til kom og besøkte foreldrene inne på det lille, trange rommet. Jeg syntes synd på dem da og gjør det fortsatt i dag. De måtte gå inn på vårt kjøkken for å ta vann i bøtter, både til vask og mat... Bade gjorde de sannsynligvis på Vestkantbadet. Jeg husker overhodet ikke at de flyttet og heller ikke vet jeg noe om hvor hen de dro. De ble bare borte. Men de bodde der i mange år, langt ut på 50-tallet.

Min sambo i dag, forteller at også i hans hjem måtte de ta inn husløse en periode etter krigen. Han bodde i en stor villa med massevis av plass så det var ikke mer enn rett og rimelig, men likevel var det ikke populært. Det var uvant å måtte dele kjøkken og badeværelse med fremmede mennesker, for hans familie.

Fritid: Nå er det stadig framme at ungdom må ha et sted "å være". Det hadde ikke vi. Jeg gikk på en skole der de hadde organisert keramikkurs om kvelden. Dit gikk vi alle sammen og produserte mer eller mindre vellykkete gjenstander som i sin tur ble gitt til storøyde og beundrende foreldre. Det var smarte små skåler, askebegre i alle slags utgaver og lysestaker. Mulig at de var både skakke og klumpete, men dog, de var våre egne produkter. Jeg har fortsatt to av disse sakene som jeg fikk igjen da foreldrene mine døde. Under er det malt: ÅF 6bj.

En ting er sikkert: vi gikk mye mer på kino den gangen. Jeg tror jeg så Annie get your gun fire ganger, Oklahoma tre ganger og Hamlet med Richard Burton minst tre ganger (jeg syntes nok at han var en flott skuespiller, men også en innmari tiltrekkende kar). Vi likte veldig godt å stikke opp på Gimle kino, for det var så kort vei og som regel gode filmer. Venninnene mine og jeg gikk oftest sammen, men det var ofte jeg gikk sammen med moren min og søsteren min også. Faren min var sjelden med, hvorfor vet jeg ikke.

Som det har vært nevnt så mange ganger i de siste årene, ja, jeg husker også veldig godt radioen som samlingspunkt i stedet for TV som kom på 60-tallet. Som barn var det Barnetimen klokken 17 hver lørdag med godteriet i en haug foran oss. Det var rasjonering av sukkervarer, men jeg husker ikke når den ble opphevet. Jeg vet bare at vi koste oss hver lørdag med godteri, aldri ellers i uken. Ingen av dem som er like gamle som meg har glemt radioteaterets sendinger. Godaften, mitt navn er Cox. Kjempespennende! Jeg var også en ivrig lytter av Ønskekonserten. Man kunne kjøpe plater i butikken selvsagt, men ukepenge- ne rakk sjelden så langt. I 50-årene var vi ikke vant til å bare kjøpe det vi ønsket

oss. Akkurat det at barn og unge i dag stort sett går og kjøper det de vil ha, er en av de tingene som gjør det vanskelig for oss som er eldre å begripe. I tillegg til at det er umulig å finne på noe som virkelig gleder dem...

Da jeg ble tenåring og begynte på realskole, var det Big Chief Jazzclub som var det eneste stedet man kunne gå. Jeg tror jeg har medlemskortet fortsatt, nr. 67 hvis jeg ikke tar feil. Alle gikk dit hver søndag kveld. Det var alltid smekkefullt. Den gangen var det et meget distinkt skille blant ungdom i Oslo, enten gikk du på Chieffen eller på Turnhallen. Det var øst/vest i et nøtteskall. På turnhallen gikk de som vi omtalte som Doris og Harry. De danset etter såkalt Johannemusikk og var nok litt vulgære. Uff, når jeg gjenkaller disse ideene og tankene i dag, blir jeg rett og slett flau! At det var mulig å være så blærete?! I retrospekt ser jeg selvsagt at det var en måte å skape sin identitet på. At jeg liker jazz den dag i dag er vel i tillegg nok et bevis på at det man vennet seg til som ung, har en tendens til å sitte godt. Dessuten satt vel ikke snobberiet så hardt i. Jeg ble nemlig gift med en kar fra Sinsen, og det var jo sannelig østkant godt nok. Vi traff hverandre på Unge Høyre i Storningsgata. Det var et annet av de aksepterte stedene å vanke, i tillegg til Studenterkroa (Kroa) i Storgata.

Klær: Jeg var en svoren tilhenger av å bruke skjørt som ung pike. I dag er det forunderlig å tenke på, for nå er det langbukser i alle varianter som er det jeg bruker aller mest. Jeg eide ikke en langbukse! Det var nok litt pussig for da jeg som ten-åring ble med i russerevyen og senere samme året studentrevyen, skulle alle jentene ha trange langbukser i åpningsnummeret (i studentrevyen). Jeg måtte tilstå at jeg ikke hadde et sånt plagg og måtte deretter pent gå å kjøpe meg en langbukse, sort, med grønne striper...

Når jeg tenker tilbake på kleshabitten den gangen så er den temmelig forskjellig fra i dag. Jeg er litt for ung til å ha brukt hatt, men jeg husker godt at vi lo av svigerfar som ville at mannen min skulle ha hatt på seg etter at vi giftet oss. Nå var han en voksen mann med forsørgeransvar og til det hørte det hatt! DET ble det aldri noe av, for noen av oss!

Aldri glemmer jeg første gangen jeg så et eksemplar av Diors mote New Look. Selv om jeg aldri hadde vært interessert i mote og klær så syntes jeg den unge damen som vandret foran meg på Drammensveien var helt utrolig flott: Rød drakt med skjørt med masse vidde og lengde, og en snerten kort figursydd jakke. Jeg tror det var sorte biser på kantene også, noe så stilig!

Det plagget jeg er mest glad for å være kvitt er den såkalte hofteholderen. Som ung hadde jeg litt valpefett og prøvde å skjule det med stramme hofteholdere. Huff og huff. Aller verst var det hvis det var tid for menstruasjon. Bindene vi brukte hadde ender av gazbind som måtte festes i et dertil egnet strikkbånd, foran og bak. De kunne gnage noe aldeles forferdelig og sammen med hofteholderen var man godt polstret, på en måte. Jeg hadde stort sett truser, men jeg husker fra gymmen på skolen at mange hadde underbukser av typen med strikk oppe og nede, enten i hvitt eller en fiks lakserosa farge. Mange har beskrevet følelsen av kulde på det åpne feltet mellom strømpene og trusene. Iskalde lår er bare

fornavnet, hvis man ikke hørte på moderen som sa: Ullbukser til overtrekk når du skal ut i kulda!!! Da Hjallisene kom, jeg husker ikke helt når, ble det litt greiere, merkelig nok, for de var jo lange ullstrømpebukser uten fot som også måtte tas av når man kom innendørs.”

#

Som en avslutning på denne julehilsenen kommer en kort liten beretning fra vinterlivet i Oslo i 1950-årene. Det er skrevet av den samme kvinnen som ovenfor har fortalt om å være ung i Oslo:

”Søndagsaktiviteten over noen var å ta banen til Frognerseteren og gå på ski innover i marka. Det var alltid spennende om man greide å få festet skiene utenpå vognen å rekke inn før trikken kjørte!”

Anne i NEG, som er født og oppvokst i Oslo, har noen heftige minner fra 50-årene om å ha blitt stående igjen på perrongen på Majorstua stasjon mens skiene var på vei til Frognerseteren! Fornøyet å tenke tilbake på. *Ikke* morsomt den gang, å måtte vente til neste trikk mens skiene sto og ventet og vennene sto og lo når man endelig kom til endestasjonen! Vintrene på 50-tallet var fulle av snø, og veiene i vår del av byen var sjelden strødd. Og selv vi som bodde nedover mot byen kunne spare 30 øre i trikkepenger og stå på ski helt hjem, forbi alle husene der deilige lukter fra menneskers søndagsmiddager strømmet ut av kjøkkenvinduer på gløtt.

Kanskje er vi flere som har det som kvinnen vi har sitert tidligere her, hun som skrev: ”Heldigvis er det en slags mekanisme som gjør at det er de gode minnene som ligger fremst i bevisstheten min”.

God julehelg – godt nytt år

Anne Moestue Ann Helene Bolstad
Skjelbred

Eli Irene Johnsen Chang

Norsk etnologisk gransking
Oslo 2008

ISBN 82-91161-35-6
ISSN 1500-0966